

IOSEPHUS KORPANTY
KRAKÓW

DE PECULIARI QUADAM ALLITERATIONE LATINA

I

Tractabo alliterationem, quae constat e duabus consonantibus, quae iterantur, quibusque mediae sunt vocales variantes¹. Raro fit, ut vocali diphthongus vel duae vocales respondeant². Verba alliterationem exhibentia videmus vicina esse vel aliquot verbis separata. Sunt tamen pauci loci, quibus plura verba interiacentia admitto, si ad contextum, qui nunc dicitur, eundem scilicet pertinent. Est, cur addam syllabarum initia quoque a me respici³. Quam iterationem phonicam iam apud veterrimos scriptores Latinos invenimus. Primo fortasse in scriptis ad deorum cultum pertinentibus potissimum gravitatis augendae causa adhibebatur. In versu sacro legimus: *flamen SuMe SaMentum*⁴, in Marci vatis praecepto: *postremus DiCas, primus TaCeas*⁵. Cn. Naevius scripsit: *qui per liquidum mare SuDantes / eunt atque SeDentes*⁶. E tragicis Accius alliterationem illam

¹ Contigit mihi, ut alliterationes tales a Polonis haud inconsciis adhibitas invenirem: *TiRy na ToRy, KoNto bez KaNtów, VeTem w VaT, LaWina LeWego bilonu*. – Quae exempla si Latine vertere vellem, plura mihi explicanda essent. Quam ob rem id facere omitto.

² Cf. e.g. Ovid. *Met.* II 193 *miraCuLa CaeLo*, III 342 *CaeRula ... CuRvo*, VII 46 *FiDem ... FoeDera*, 553 *doMiNantur MoeNibus*, IX 80 *TeRtia TauRi*, XIII 347 *TauRorum TeRgora*.

³ Cf. J. Korpanty, *De sonorum iterandorum arte ab epicis Romanis exculpta quae-stiones duae*, „Classica Cracoviensia” VIII, 2003, p. 41–49.

⁴ Cf. C. Büchner, *Fragmenta Poetarum Latinorum* (= FPL), Stuttgart–Leipzig 1995, Alii versus sacrorum frg. 1, – Sonos iteratos litteris maiusculis insignivi.

⁵ Ibidem, frg. 1. – De sonorum *t* et *d* atque aliorum similitudine infra tractavi.

⁶ Ibidem, frg. 64.

praecipue adamasse videtur⁷: 94 *LaCrimarum LuCtuum*, 148 *FeRre ... FoRti*, 223 *TuRbida ToRvo*, 365 *PeLli PuLsum*, 443 *PaRatus ... PeRmitti*, 470 *SoNere SeNsi*. Livius Andronicus primum *Odysseae* versum vertit hoc modo: *ViRum mihi, Camena, insece VeRsutum*. Comici quoque ea alliteratione saepe usi sunt: Pomponius (ed. tertiis curis Ribbeck) 18 *TauRum ToRviter*, 41 *PaNemque ... PeNum*, 59 *TeNuem et TiNnu-lam*, 81 *MaeStus ... MiSer*, 98 *ViLis est VeLet*, 118 *MiRum ... MaRsa ... CoLubras CaLlet cantiCuLam*, 133 *VeTulus VoTum*, 163 *LePoris LiBer*, 169 *LaPatium ... LaRdum LuRchabat LuBens*, 178 *CaLvam ... CoLafis*, 187-188 *MaLis MoLui*.

Plura exempla afferre possim, sed locis supra allatis satis superque edocemur alliterationem, quam tracto, iam a veteribus scriptoribus Romanis adhibitam esse. Sed adhibita est etiam a scriptoribus posterioribus idque maximis atque clarissimis poetis prosaicisque, cuius rei Ciceronem testem vocari mihi placuit⁸: (Büchner, FPL) – *De consulatu suo* liber II 2-3 *MuNdum / MeNte*, 14 *LaeTo ... LaTinas*, 24 *LuCe ... LiQuit*, 26 *VeRo VaRiae*, 33-34 *ToRquato ... TyRrhenae*, 37 *TuMulos ac TeMpla*, 55 *exCeLsum ad CoLumen*, 57 *Sanctusque SeNatus*, 63 *exCeLsa ... CoLumna*, ex Graecis conversa, *Ilias* 23: 1 *FeRte ViRi*, 11-12 *ToRtuque ... TeRribilem*, 18 *geniToR saTuRnius* (in arsis)⁹, 29, 4 *LuCtum LaCrimis*¹⁰, *Odyssea* 30: 3 *CaeRula CuRsu* (in clausula)¹¹; Aratea (ed. J. Soubiran, 1972): *Phaen.* XXXIII: 26 *CaeLum ... CuLmine*, 41 *adMoNet ut MaNdent*, 52 *PeLlere PaLmam* (in clausula), 91 *CuRvus capriCoRni CoRpora*, 125 *CuRriculum ... CoRpore*, 161 *VaRio ... FoRmas* (in arsi prima et postrema), 216 *ToRquens ad TeRga*, 224 *CeRnes ... CuRsu*, 231 *MoTu MeTirier*¹²,

⁷ In tragicorum verbis afferendis editione Klotziana usus sum.

⁸ Moneo non esse omissas alliterationes, quae ut respicerentur, infra verbis disertis postulavi.

⁹ Alliterationes in arsis occurrentes maiorem vim habent, cf. *Aen.* III 622 *ViSceribus miserorum et sanguine VeScitur atro*, Ovid. *Met.* VI 651 *VeScitur inque suam sua ViSce-ra congerit alvum*; cf. J. Korpanty, *Lautwiederholungen in den Arseis des lateinischen Hexameters*, „Classica Cracoviensia” VI, 2001, p. 145-162.

¹⁰ Cf. Ovid. *Met.* VIII 450, XIII 282, Verg. *Aen.* XI 62.

¹¹ Inter omnes constat iterationes phonicas in clausulis occurrentes magni esse momenti, cum saepe magnam vim habeant. Cf. J.-P. Chausserie-Laprée, *Pour une étude de la structure phonique du vers: la clausule de l'hexamètre*, „Revue des Études Anciennes”, LXXXVI, 1974, p. 5-28.

¹² Cf. Hor. C. II 1, 1 *MoTum ex MeTello*.

237 *luMiNe MuNduM* (in clausula)¹³, 265 *CoRpore CuRsus* (in clausula), 286 *conLuCens LaCteus*, 306 *luMiNe MuNduM* (in clausula), 345 *LuCem ... caLiGine*, 410 *CeNtauri ... CaNdore*, 412 *FuLgens ... praeterVoLat*, 417 *CePHeus CaPut*, 421 *exCeLsis ... CoLlibus*, 428 *LuCe LaCunas* (in clausula), 432 *mortiFeRuM ... ViRus*¹⁴, *Progn. IV 8 CuRsans ... CoR-nix*. Cicero orator quoque operam dedit, ut tales alliterationes inveniret, exempli gratia in oratione in Pisonem habita (ed. A. Klotz, 1919): frg 10 *FiCta FuCat*; 16 *FeRro ac FuRori*, 23 *LuGere ... LiCeret*, 33 *PeR-ge PoRro*, 38 *cum SaCrilego et cum SiCario*, 46 *VaLere ex VoLuntate* (cf. Caes. civ. I 75, 2 *ad VaLlum adVoLat*), 52 *in ea ipsa domo, qua tu me exPuLeras, quam exPiLaras*, 67 *SeRvi SoRditati*, 81 *ViRi FoRtes ... FeRro*, 87 *comPuLso PeLlium*, 93 *MeTu conMoTi*. Quas alliterationes admodum exquisitas esse quis negare posset?

Munera, quibus alliterationes, quas tracto, funguntur, eadem sunt atque aliarum alliterationum. Unaquaeque alliteratio ornamentum rhetoricum est, quod testatur vel rhetor ille anonymus, qui alliterationem Ennianam¹⁵ attulit et suasit, ut nimia assiduitas eiusdem litterae vitaretur¹⁶: *Rhetorica ad Herennium IV 18 o TiTe TuTe TaTi Tibi TanTa Tyranne TulisTi*. Vides, lector candide, consonantem „t” initio syllabarum occurrentem a me omis-sam non esse. Vocabula variis alliterationum generibus coniuncta eminent vel ampliantur. Alliterationes adhibentur ad affectus demonstrandos, qui-bus auctor vel homines, de quibus ille narrat, afficiuntur. In mente habeo imprimis affectus hos: gaudium, animi elationem, admirationem, dolo-rem, luctum, maerorem, maestitiam, misericordiam, metum, horrorem,

¹³ Cf. Catull. 66, 1 *luMiNa MuNdi* (in clausula).

¹⁴ Cf. Apul. *Met. I 16 mortiFeRuM FoRtuna*, Petron. 132, 8, 8 *FuRciFeRae mortiFeRo*, Sen. *Med. 717 mortiFeRo ViRet*. Cf. quoque Caes. *Gall. II 15, 5 FeRos magnaеque ViRtutis*.

¹⁵ *Ann. 109* (in poetae huius verbis afferendis editione Vahleniana usus sum).

¹⁶ Sed quaeri potest, utrum recte suaserit, an non, cum apud celeberrimos auctores Romanos legamus: Verg. *Aen. X 554-555 Tum caput oranTis nequiquam et mulTa paranTis / Dicere DeTurbaT Terrae, Truncumque TepenTem*, 612 *Tua TrisTia DicTa TimenTem*, Ovid. *Met. XIV 128 Templa Tibi staTuam Tribuam Tibi Turis honores*, Lucr. I 6-8 *Te Dea Te fugiunt venTi Te ... / advenTumque Tuum Tibi suavis DaeDala Tellus / summiTit flores Tibi*, Cic. *Pis. 59 quid est Caesar quod Te supplicaTiones ToTiens iam DecreTae ToT Dierum TanTo opere DelecTent?*, Phil. II 57 *in Terris TanTum flagiTium exTiTisse auDiTum est, TanTam TurpiTuDinem TanTum DeDecus*, Caes. *civ. I 64, 4 TimebaT TanTae magniTuDini fluminis exerciTum obicere*. Plurimi loci similes afferri possunt. Luce est clarius consonantibus t, d iteratis animum valde commotum significari. - Quod pertinet ad consonantium concursum (-T T-), cf. G. Highet, *Consonant Clashes in Latin Poetry*, *Class. Phil.* 69, 1974, p. 178-185.

acerbitatem. Exempli gratia alliteratione in verbis Enni supra allatis conspicua edocemur poetam Rudinum ob fortunam Tito Tatio iniquam valde doluisse. Affectus, quos supra enumeravi, concitabant auctores Latini imprimis ope consonantium „t, d”¹⁷ atque vocalium „a, i”¹⁸.

Praeteriri non possunt iterationes phonicae ad varios sonos imitandos adhibitae. Consonantes „f” et „v” imitantur ventum, actum efflandi aliquid et alia similia (cf. adn. 31). Soni in fine verbi et initio verbi insequentis iterati imitantur animalium voces: Lucr. VI 751-752 *corpoRA RAuca* / *cornices*, Verg. *Aen.* VII 699-700 *cycni ... lonGA CAnoros / dant per colla modos*¹⁹. Iam apud Plautum invenimus lusum verborum sonis iteratis effectum, qui ridiculi fons est: Pseud. 791 *FuRinum FoRum* – id est forum, in quo fures pervagantur. Res nobis est cum falsa etymologia nominis „fori”. Idem conici potest de verbis *PaRentes imPeRant* (Stichus 59). Iterationes phonicae apud poetas magnum munus explent, quia locis certis collocatae exempli gratia caesuram signant, versum sonis iteratis circumdant vel varias iterationes phonicas in clausulis efficiunt.

II

Alliterationi, quam supra descripsi, a Vergilio adhibitae primus operam dedit nuper Lucius Ceccarelli²⁰, sed sine dubio falsus neglexit paria sonorum simillimorum, quae in iterationibus phonicis sibi respondent: *v, f; p, b*²¹; *t, d*²²; *th, t; c, g*²³; *c, q*²⁴; *g, q*²⁵; *c, g et q, x*²⁶; *c, ch*²⁷; *ph, f*²⁸; *ph,*

¹⁷ Sed aliarum quoque, e.g. *c, m, p, s*.

¹⁸ Cf. e.g. Cic. *Deiot.* 24 *Alieno Autem A te Animo fuit quo modo?*, Verg. *Aen.* IV 279-282 *At vero Aeneas Aspectu obmutuit Amens. / Arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.* / *Ardet Abire fuga, IV 413-415 Ire Iterum In lacrimas, Iterum ...*, Cic. *Vat.* 24 *Indicem In rostris In Illo Inquam, Caes. civ. I 7, 1 Iniurias Inimicorum In se commemorat, II 29, 1 Ad id, quod Ab Alio Audierat, sui Aliquid timoris Addebat.*

¹⁹ Cf. J. Korpanty, *Syllabische Homophonie in lateinischer Dichtung und Prosa*, „Hermes” 125, 1997, p. 339 sq.

²⁰ Cf. L. Ceccarelli, *L'allitterazione a vocale interposta variabile in Virgilio*, Roma 1986.

²¹ Cf. Quint. *Inst. orat.* I 7, 7-8 *Quaeri solet, in scribendo praepositiones sonum quem iunctae efficiunt an quem separatae observare conveniat, ut cum dico 'optinuit' (secundum enim b litteram ratio poscit, aures magis audiunt p)*. Cf. quoque Terent. *Maurum* 186-193, qui de consonantibus illis eodem loco tractat.

²² Cf. Quint. *Inst. orat.* 14, 16 *Quid t litterae cum d quaedam cognatio? Quare minus mirum, si in vetustis operibus urbis nostrae et celebribus templis legantur 'Alexanter' et*

*p*²⁹; *rh*, *r*³⁰. Trium primorum sonorum similitudines, cum frequentissimae sint, paucis exemplis statim confirmabo, cetera in adnotationibus probavi. Apud Manilium *Astr.* I 797-798 legimus: *et Cato Fortunae VICTOR FICTORque sub armis / miles Agrippa suae*. Luce clarius est vocabula „victor” et „fictor” idem fere sonare, sed non idem signifi-

‘*Cassantra*’. Cf. quoque Mar. Victorin. VI 33, 24 K: *d autem et t, quibus, ut ita dixerim, vocis vicinitas quaedam est*.

²³ Cf. Terent. Maurus 194-198 *utrumque latus dentibus applicare linguam / C pressius urget: dein hinc et hinc remittit, / quo vocis adhaerens sonus explicetur ore. / G porro retrorsum coit et sonum prioris / obtusius ipsi prope sufficit palato*. Mar. Victorin. VI 33, 20 Keil: *c etiam et g, ut supra scriptae, sono proximae oris molimine nisuque dissentiunt, nam c reducta introrsum lingua hinc atque hinc molares urgens haerentem intra os sonum vocis excludit: g vim prioris pari linguae habitu palato suggerens lenius reddit*. Martian. Capella 261: *C molaribus super linguae extrema appulsis exprimitur. G spiritus cum palato*. Ter. Maurus testatur C, K et G nulla fere re inter se distulisse: 204-209 K *perspicuum est littera quod vacare possit, / et Q similis. Namque eadem vis in utraque est: / quia qui locus est, primitus unde exoritur C, / quacumque deinceps libeat iugare voces, / mutare necesse est sonitum quidem supremum, refert nihilum, K prior an Q siet an C*. Cf. Mar. Victor. VI 33, 28 sqq. K. Varro *LL V* 64-65 *ut ait Ennius, quae „quod gerit fruges, Ceres”*. *Antiquis enim quod nunc G C*. Cf. quoque Catull. 64, 49-50 *FuCo ... FiGuris* (in fine versuum), Val. Flaccus I 93 *carum ... Argum* (anagramma), Ovid. *Met.* X 150 *CeCini ... GiGantas*.

²⁴ Quod ad consonantes c, q pertinet, cf. Festus p. 258 M *quaxare ranae dicuntur, cum vocem emittunt*, Suet. *Aug.* 94, 7 *negantur ibi ranae coaxare*, Cic. *Pomp.* 13 *LoQui non LiCet*, Catull. 64, 106 *QueRcum ... CoRtice*, Lucr. V 939 *CuRabant CoRpore QueRcus*, Ovid. *Met.* VI 556 *LuCtante ... LoQui*, XII 196-197 *CaRpens aeQuoRei*, XIII 569 *LoQui LoCus*, XV 549 *LiQuitur in LaCrimas*. Cf. quoque miram verborum similiter sonantium iterationem: Verg. *Buc.* II 23 *canto ... quando*, *Aen.* X 451-452 *AEQUOR ... prAECORDia*.

²⁵ Cf. Ovid. *Met.* VI 134 *LaQueoque ... LiGavit*.

²⁶ Cf. Cic. *Vat.* 16 *TeXtam ToGam*, Ovid. *Met.* IV 543-544 *SeCutae SiGna ... SaXo*, X 97-98 *BuXum ... BiColor ... BaCis*, X 535 *dumoSaQue SaXa*, XI 2 *SaXa SeQuenti*, 47 *LuXit LaCrimis*, 697 *DuXisses TeCum*, XIII 141 *VlX ... VoCo*.

²⁷ Cf. Catull. 84, 1 *CHommoda ... Commoda*, Ovid. *Met.* III 703 *CANTibus ... bacCHANTum*, IX 155 *LiCHae ... LuCtus*, 413-414 *aCHeLoia ... CaLlirhoe*. Cf. quoque iterationem phonicam in arsis occurrentem: Ovid. *Met.* III 359 *Corpus adhuc eCHO*.

²⁸ Cf. „Dafne” in CIL IV 680; Quint. *Inst. orat.* I 4, 14. Cf. quoque e.g. Ovid. *Met.* I 468 *sagittiFeRa PHaRetra*, III 252 *PHaRetratae FeRtur*, XIII 709-710 *stroPHaDumque ... inFiDis*, Verg. *Aen.* IV 529 *inFelix PHOEnissa*. Quod ad *oe, e* pertinet, cf. Enn. *Ann.* 265 *POENi stiPENdia PENDunt*.

²⁹ Cf. Ovid. *Met.* I 443-444 *PHaRetra PeRdidit*, II 54 *PeTis PHaeTHon*, 240 *ePHYRE PIREnidas* (homophonia syllabica – cf. adn. 19), IV 775 *PHoRcidas ... PaRritas*.

³⁰ Cf. Ovid. *Met.* V 38 *RHoeTi non inRiTa*.

care³¹. Idem dici potest de exemplis his: Ovid. *Met.* VIII 123-124 *VERUS* et *FERUS*, Hor. *C.* IV 13, 2-3 *FIS* anus ... *VIS* formosa videri. Quod ad consonantes *p* et *b* pertinet, cf. Catull. 1, 1 *LEPI*dum ... *LIBELL*um (anagramma)³², Ovid. *Met.* X 689 *conCUBIT*us ... *CUPID*o (aucta, quae dicitur, alliteratio id est e duobus vel pluribus sonis constans), Verg. XII 941-943 *umero cum apparuit alto / BAL*teus et notis fulserunt cingula bullis / *PALL*antis (alliteratio aucta), Ovid. *Met.* I 646 *LAMB*It ... *PALM*Is (anagramma), VIII 705 *cum BAUC*ide *PAUC*a (alliteratio aucta)³³. Sequitur, ut consonantes *t* et *d* tractem: Verg. *Aen.* II 1-2 *conticuere omnes INT*entique ora tenebat; / *INDE* toro pater Aeneas sic orsus (alliteratio aucta), Ovid. *Met.* VIII 390 *quos PETIT inPEDIT* ictus. Id, quod supra probavi, plurimis aliis locis auctorum Latinorum infra allatis confirmabitur.

Ceccarelli recte non omisit verba praepositionibus munita, quae alliterationes exhibent, cf. e.g. Verg. *Buc.* III 17-18 *CaPrum / exCiPere*, *Georg.* IV 65 *conSiDent* ... *SeDibus*, *Aen.* V 455 *inCeNdit* ... *CoNscia*, XII 10 *adFaTur* ... *inFiT*, 267 *proCuRrens* ... *CoRnus*. Sed in iterationibus phonicis exquirendis ad initia syllabarum respicere sine dubio debuit³⁴. Quod iam Pontanum recte postulavisse plurimis auctorum Latinorum locis edocemur. Exempli gratia apud Lucretium vicinae sunt alliterationes hae: I 73-74 *flamMaNtia MoeNia MuNdi* ... *imMeNsum* ... *MeNte*³⁵. Phaedrus

³¹ Cum consonantes fricativae *f* et *v* pronuntiantur, aër per rimam oris transit. Quam ob rem scriptores Latini has consonantes colligunt, nonnumquam consonante *s* comitante, ut actum flandi vel efflandi aliquid imitentur. En habes exempla pauca: Cic. Büchner FPL 6-7: *languiFicosque* ... *proFlat Ferus ore calores* / *Virgo Fugat* ... *Vaporem*, Lucr. I 271-276 *Venti Vis VeRberat* ... *naVis* et ... *diFFert*, ... *silViFragis Vexat Flabris*: ita *perFurit acri / cum Fremitu saeVi*tque ... *Ventus*, Verg. *Aen.* I 102-103 *procella / Velum adVeRsa Ferit, Fluctusque*, III 206 *VolVeRe Fumum*, Ovid. *Met.* I 56 *et cum Fulminibus Facientes Fulgura Ventos*, II 229 *FerVentisque auras Velut e Fornace proFunda*, XV 299 *Vis Fera Ventorum* ... *caVernis* (anagramma: *FERa caVERNis*), Caes. *Gall.* V 43, 1 *Vento FerVentis Fusili* ... *Fundis et FerVeFacta*, civ. I 40, 3 *Vi Ventorum*, III 25, 1 *FlaVerant Venti*, 26, 3 *Vi Venti*, 26, 5 *Felicitate* ... *Flaverat in aFricum se Vertit*, 107, 1 *naVigantibus* ... *Flant adVerSiSSimi Venti*.

³² Cf. supra Pomponii fragmentum 163, Plaut. *Epid.* 43 *forma LePida et LiBerali*, *Mil.* 967 *LePida et LiBerali formast*.

³³ Cf. quoque Ovid. *Met.* V 46 *BeLLica PaLLas*, 155 *PoLLutosque* ... *BeLLona*, 219 *conPuLit ad BeLLum*, VI 690 *nuBiLa PeLlo*.

³⁴ Quod ego iam in prima disputationis meae parte feci.

³⁵ Cf. e.g. Ovid. *Met.* I 434 *DiLuvio TeLLus luTuLenta*, VII 201 *CoNcutio CaNtu freta nuBiLa PeLlo*, IX 172-173 *praeCoRdia* ... *CaeRuleusque* ... *CoRpore*, XV 698-699 *CeRvice reCuRvam CaeRuleas* ... *aeQuoR*.

autem scripsit: III 10, 15-16 *Adiecit id, quod sentiebat maxime / DoLiturum amanti, ventitare aDuLterum*³⁶. Quas alliterationes a poetis consciis adhibitas esse quis negare posset? Praeterit igitur Ceccarelli plurimas alliterationes ad artem Vergilianam recte aestimandam necessarias. Est, cur moneam alliterationes illas iam apud Ennium inveniri: *Ann. 11 VeNit diViNitus*³⁷, 25 *saTuRnia TeRra*³⁸ (in clausula), 92 *LaeVa voLaVit*, 132 *CuRa ... conCoRdibus* (in arsis), 254-255 *MuRum ... ruMoRe*, 265 *PoeNi stiPeNdia PeNdunt*, 456 *o geniToR nosTeR saTuRnie*, lib. inc. 478 *CaRina per aeQuoRa*³⁹, *Scaenica 73 laCeRato CoRpore*⁴⁰, 314 *BeLlum ... ePuLas*⁴¹, *Saturae* lib. III 11 *LaTi ... poLiTos*.

Sed rem maximi momenti aliam quoque te, lector candide, tenere velim multas alliterationes, quas tracto, occurrere locis his: initio duorum versuum vicinorum, in fine duorum versuum vicinorum, initio versus et in fine versus sequentis. Quod apud alios quoque poetas, e.g. apud Catullum, Lucretium et Ovidium, observari potest. Ceccarellium conicio falsum opinatum esse alliterationes illas nimium longe a se abesse, quam ut agnoscerentur. Addendum est alliterationes multas in fine versus et initio versus sequentis occurrere. Illa „initia” et „fines” cum usurpo, in mente habeo duo verba prima et duo verba postrema. Quod scriptores Romanos secutus facio⁴². Sed Ceccarelli parum attentus multas alliterationes apertissimas quoque afferre omisit. Quae cum ita sint, index alliterationum Vergilianarum supplendus est exemplis his: ***Bucolica***: I 36

³⁶ Cf. Ovid. *Met.* IX 142 *inDuLsit ... DoLorem*. Cf. quoque Hor. *Sat.* I 2, 111 *LaTura ... doLiTura*.

³⁷ Cf. Verg. *Aen.* I 2 *laViNaque VeNit*.

³⁸ Cf. Ovid. *Met.* IV 464 *saTuRnia ToRva*, XIV 320 *saTuRnia TeRris*, *Fasti* V 625 *saTuRnia TeRra*; cf. quoque *Trist.* I 2, 7 *saTuRnia TuRno*.

³⁹ Quod ad illius „qu” pronuntiationem pertinet, inter omnes constat cum uno sono rem nobis esse, cf. e.g. *eqiti* (CIL VIII 5502), *qattor* (ibid. 23049a). Fiebat, ut pro illo „qu” scriberetur „c”, cf. e.g. *comodo* (CIL I2 2541), *reliciae* (CIL VI 4999).

⁴⁰ Cf. Ovid. *Met.* II 362 *laCeRatur ... CoRpus*, VI 562 et XV 532 *laCeRum ... CoRpus*, IX 97 *laCeRum CoRnu*, *Fasti* VI 744 *laCeRo CoRpore*.

⁴¹ Cf. Sallust. *Jug.* 5, 1 *BeLlum ... poPuLus*, Cic. *Mur.* 34 *non ante quam illum vita exPuLit*, *BeLlum confectum iudicarit*, Caes. *Gall.* I 40, 4 *imPuLsus BeLlum*, II 4, 4 *BeLgarum ... BeLlum PoLlicitus*, Verg. *Aen.* II 13 *BeLlo ... rePuLsi*, VII 80 *poPuLo ... BeLlum*, Ovid. *Met.* V 219 *conPuLit ad BeLlum*.

⁴² Cf. quoque eosdem sonos iteratos: Verg. *Aen.* I 416-417 *CENTumque Sabaeo ... reCENTibus halant*, 676-677 *ACCiPe ... ACCiTu*, III 307-308 *exTERRiTa ... DERiGuIt*, IV 545-546 *reVELi ... VELa iubebo*, V 745-746 *ACERRa ... ACCERsit*, VI 286-287 *CENTauri ... CENTum*. Cuius rei multa exempla afferri possunt.

MiRabar ... aMaRylli, II 52 *CaStaneasque ... nuCeS* (in arsis), 63 *ToRva ... sequiTUR* (in arsis), III 11 *FaLce noVeLlas*⁴³ (in clausula)⁴⁴, 109-110 *aMoRes ... aMaRos*, V 8 *MoNtibus ... aMyNtas*, VIII 25-26 *MaeNalios ... aMaNtes*, IX 3-4 *aGeLli ... CoLoni*, **Georgica: liber I** 63 *DuRum ... TeRrae*, 65 *ForTes inVeRtant TauRi*, 101 *pulVeRe FaRra* (in clausula), 133 *mediTaNdo exTuNderet*, 185-186 *aCeRvum CuRculio*, 226 *Vanis ... aVeNis*, 271 *aViBus ... VePres*, 362-363 *LiTora ... LuDunt*, 422 *CoNcipiunt ... CoNCeNtus*, 428 *obsCuRo ... CoRnu*, 439 *SiGna SeQuentur*, 471-472 *effeRvere ... FoRnacibus*, **liber II** 121 *VeLleraque ... FoLlis*, 160-161 *MaRino an meMoRem*, 205 *aeQuoRe CeRnes* (in clausula), 262 *inFoDias ViTis*, **liber III** 191 *CaRpere ... GyRum*, 270 *MoNtis et fluMiNa*, 286-287 *CuRae laniGeRos*, 320 *FeRes et ViRgea*, 383 *FuLvis VeLatur*⁴⁵, 426 *pecToRe TeRga* (in clausula), 515 *DuRo FuMans sub VoMere TauRus*, 539 *DoMat TiMidi DaMmae*, **liber IV** 47 *TeCtis TaXum*, 85 *FuGa ViCtor*, 114 *DuRo TeRat*, 170 *VeLuti ... FuLmina*, 172 *striDeNtia TiNgunt* (in clausula), 175 *VeRsantque ... FoRcipe FeRrum*, 219 *SiGnis ... SeCuti*, 223 *ViRos ... FeRarum*, 231 *graViDos ...*

⁴³ Cf. Cic. Mur. 36 *nihil obscurius VoLuntate hominum, nihil FaLlacius ratione tota comitatio*, Ovid. Met. VIII 721 *FaLlere VeLlent*.

⁴⁴ Alliteration, quam tracto, ad iterationes phonicas in clausulis efficiendas a poetis Latinis adhibita est. In animum induxi exempla earum iterationum Vergilianarum afferre; qua in re alliterationibus usus sum eis, quas Ceccarelli enumeravit, eisque, quas ego adieci: I clausulae, in quibus consonantes in syllabis brevibus pedis quinti occurrentes in arsi pedis sexti iterantur: Georg. I 101 *pulVeRe FaRra*, III 426 *pecToRe TeRga*, Aen. I 339 *intractaBiLe BeLlo*, II 200 *pecToRa TuRbat*, II 236 *vinCuLa CoLlo*, 474 *pecToRe TeRga*, IV 40 *insuperaBiLe BeLlo* (= Ovid. Met. XII 613), VII 604 *lacrimaBiLe BeLlum* (= Ovid. Met. VIII 44), IX 569 *fragMiNe MoNtis*, 740 *pecToRe TuRnus*, X 151 *pecToRa TuRni*, XI 357 *pecToRa TeRror* (J.-P. Chausserie-Laprée talem alliterationem coniungentem vocavit, cf. op. cit., p. 8), VI 8 *fluMiNa MoNstrat* (Cf. Ovid. Met. I 37 *liToRa TeRrae*, 282 *aeQuoRa CuRsu*, II 265 *aeQuoRa CuRvi*, 470 *luMiNe MeNtem*, IV 200 *luMiNa MeNtis*, V 557 *aeQuoRa CuRam*, VI 690 *nuBiLa PeLlo*, IX 77 *vinCuLa CoLlo*, XII 118 *pecToRe TeRram*, 337 *acuMiNe MoNtis*, XIV 601 *aeQuoRa CuRsu*, 674 *nuMiNa MoNtes*, Stat. Theb. V 369 *siDeRa DoRso*), II clausulae, in quibus consonantes initio et fine iterantur: Aen. III 191 *CuRrimus aeQuoR*, VIII 264 *inFoRme cadaVeR*, XII 923 *TuRbinis insTaR* (cf. Ovid. Met. IV 659 *MoNte cacuMeN*, V 410 *CoRnibus aeQuoR*, XIV 544 *conCuRsibus aeQuoR*), III clausulae, in quibus consonantes in arsis iterantur: Buc. VII 30 *CoRnua CeRvi*, Aen. I 319 *diffuNdere VeNtis*, 587 *PuRgat aPeRtum*, IV 673 *PeCtora PuGnis*, V 145 *CaRcere CuRrus*, VII 630 *tiBuRque suPeRbum*, XII 163 *fulGeNtia CiNgunt*, 871 *PeCtora PuGnis* (cf. Ovid. Met. II 150 *CoRpore CuRrum*, III 194 *CoRnua CeRvi*).

⁴⁵ Cf. Ovid. Met. VII 707-708 *FuLvis ... VoLat*.

FeTus, 321 *CyRene* ... *GuRgitis*, 359 *aeQuoRe CuRrum* (in clausula), 376-377 *CyRene* ... *GeRmanae*, 387-388 *GuRgite* ... *CaeRuleus*, 411 *ForMas se VeRtet*, 468 *caLiGantem* ... *LuCum*, 486 *ReDditaque euRyDice*, 488 *deMeNtia cepit aMaNtem*, 510 *CaRmine QueRcus*⁴⁶ (in clausula), 523-524 *CeRvice* ... *GuRgite*, **Aeneis: liber I** 2 *laViNa VeNit*, 15 *ferTuR TeRris*, 21 *poPuLum* ... *BeLloque*, 21-22 *suPeRbum* ... *PaRcas*, 28-29 *GaNymedis* ... *acCeNsa*, 33 *CoNdere GeNtem* (in clausula), 39 *VeTor FaTis*⁴⁷, 44-45 *pecToRe* ... *TuRbine*, 47 *CoNiunx cum GeNte*, 73-74 *DiCabo* ... *TeCum*, 96 *CoNtigit* ... *GeNtis*, 101-102 *ViRum GaLeasque et FoRtia* ... *aQuiLone* (ordo abab), 107-108 *TeRram* ... *ToRquet*, 117-118 *CiRcum* ... *VoRat aeQuoRe VeRtex* ... *GuRgite*, 135-137 *MoTos* ... *MaTurate* (verba nimium longe a se absunt?), 151 *ForTe ViRum*⁴⁸, 174 *exCuDit aCHaTes*, 195-196 *BoNus* ... *aBeuNtibus*, 203-204 *FoRsan* ... *VaRios*, 211 *TeRgora DiRipiunt*, 216-217 *MeNsae* ... *serMoNe*, 228-229 *LaCrimis* ... *adLoQuitur*, 235 *DuCtores* ... *TeuCri*, 240 *FoRtuna ViRos*, 263-264 *BeLlum inGeNs* ... *poPuLosque* ... *CoNtundet*, 277 *MoeNia* ... *noMiNe*, 281-282 *CoNsilia* ... *GeNtemque*, 290 *acCiPies* ... *voCaBitur*, 296-297 *NoDis* ... *geNiTum*, 318 *uMeRis de MoRe*, 319 *difFuNdere VeNtis* (in clausula), 334-335 *DeXtra* ... *DiGnor*, 336-337 *PHaRetram PuRpureo*, 339 *intractaBiLe BeLlo* (in clausula), 342-343 *SeQuar* ... *SyCHaeus*, 350-351 *seCuRrus* ... *GeRmanae*, 352 *MaLus siMuLans*, 383 *SePtem* ... *SuPersunt*, 406 *FuGientem est VoCe*, 422-423 *MiRatur* ... *MuRos*, 425-426 *LoCum* ... *LeGunt*, 436-437 *FeRvet* ... *o FoRtunati*, 442 *turBiNe PoeNi*, 492-493 *CiNgula* ... *CoNcurrere*, 500-501 *PHaRetram FeRt*, 507-508 *laBoRem PaRtibus*, 517 *FoRtuna ViRis*, 533 *DiXisse DuCis*, 549-550 *SuNt* ... *SaNguine*, 565-566 *TaNti* ... *obTuNsa*, 587 *PuRgat aPeRtum* (in clausula)⁴⁹, 603-604 *nuMiNa* ... *MeNs*, 626-627 *TeuCrorum* ... *TeCtis*, 648-649 *riGeNtem* ... *aCaNtho*, 656-657 *aCHaTes at CyTerea*, 667-668 *CiRcum* ... *aCeRbae*, 672-673 *CaRdine* ... *quoCiRca*, 674 *MeDitor* ... *MuTet*, 677-678 *Cari* ... *CuRa*, 684 *FaLle* ... *VuLtus*, 690 *GauDens inCeDit*, 692-693 *ToLlit* ... *iDaLiae*, 695-696 *PaRens* ... *PoRtabat*, 700-701 *CoNveniunt* ... *CaNistris*, 705-706 *MiNistri* ... *MeNsas*, 707-708 *TyRii* ... *ToRis*, 712 *deVoTa FuTurae*, 714 *PaRiter PueRo*,

⁴⁶ Cf. Catull. 64, 106 *QueRcum* ... *CoRtice*, Lucr. V 939 *CuRabant CoRpora QueRcus*.

⁴⁷ Cf. Ovid. *Met.* II 657 *FaTa VeTorque*, III 548 *FaTa VeTabant*.

⁴⁸ Cf. Ovid. *Met.* X 709-710 *ViRtus FoRte*.

⁴⁹ Cf. Cic. *Mur.* 51 *aPeRtissimus non se PuRgavit*.

726 *LyCHni LaQearibus*, 746-747 *TaRdis* ... *TyRii*, 752 *QuaLes* ... *aCHiLles*, **liber II** 13 *BeLlo* ... *rePuLsi*, 18 *ViRum* ... *FuRtim*, 32-33 *MiRatur* ... *MuRos*, 52 *conToRsit* ... *uTeRoque*, 60-61 *aPeRiret* ... *PaRatus*, 68-69 *CiRcumspexit* ... *aeQuoRa*, 80-01 *FiNxit VaNum* ... *FiNget FaNdo*, 82-83 *BeLidae PaLamedis* ... *PeLasgi*, 91-92 *LoQuor* ... *adFLiCtus* ... *LuCtuque*, 93-94 *inDiGnabar* ... *TaCui*, 99-100 *CoNsci* ... *calCHaNte*, 107-108 *FiCto* ... *FuGam*, 125-126 *TaCiti* ... *TeCtusque*, 142-143 *MoRtalibus* ... *inteMeRata*, 152-153 *DoLis* ... *PeLasga* ... *susTuLit* ... *PaLmas* (ordo abab), 154 *VoS* ... *VeStrum* (in arsi prima et postrema), 158 *ViRos* ... *FeRre*, 162-163 *BeLli PaLladis*, 185-186 *CaLchas* ... *CaeLoque*, 193 *PeLopea* ... *BeLlo*, 200 *pecToRa TuRbat* (in clausula), 218-219 *CiRcum* ... *CeRvicibus*, 224 *CeRvice seCuRim*⁵⁰, 225 *LaPsu deLuBra*, 236 *vinCuLa CoLlo*⁵¹ (in clausula), 239- 240 *MaNu* ... *MiNans*, 278 *GeRens* ... *CiRcum*, 293-294 *comMeNdat* ... *MoeNia*, 327-328 *doMiNantur* ... *MoeNibus*, 344-345 *PHRYGibus* ... *PRaeCepta*, 345-346 *FuRentis* ... *conFeRtos*, 365 *corPoRa PeRque*, 399-400 *liToRa* ... *TuRpi*, 401 *sCaNdunt* ... *CoNduntur*, 441 *DaRdanidae* ... *TuRris*, 474 *pecToRe TeRga* (in clausula), 496-497 *agGeRibus* ... *GuRgite*, 504 *Barbarico* ... *suPeRbi* (in arsi prima et postrema, cf. II 556), 510-511 *uMeRis* ... *MoRiturus*, 517-518 *SiMulacra* ... *SuMptis*, 569-570 *inCeNdia* ... *CuNcta*, 590 *PuRa PeR*, 597-598 *CoNiunxne* ... *asCaNiusque*, 599 *CiRcum* ... *CuRa*, 642 *SeDes SaTis*, 655-656 *FeRor* ... *FoRtuna*, 668 *ViRi FeRte*, 674-675 *PaRvumque* ... *PeRiturus*, 680-681 *MoNstrum* ... *MaNus*, 690-691 *PieTate* ... *PaTer*, 723-724 *SuCciedoque* ... *SeQuiturque*, 729-730 *PaRiter* ... *PorTis*, 749 *CiNgor fulGeNtib*, 751-752 *PeRiclis* ... *PorTae*, 774 *VoX FauCibus*⁵², 776-777 *inDuLgere DoLori / o DuLcis coniunx*, 797 *adMiRans nuMeRum*, **liber III** 21 *liToRe TauRum* (in clausula), 22-23 *ForTe* ... *ViRgulta*, 25-26 *TeGerem* ... *DiCtu*, 33 *SeQuitur* ... *SanGuis*, 38-39 *obLuCtor* ... *eLoQuar* ... *LaCrimabilis*, 48 *VoX FauCibus*, 61-62 *polLuTum* ... *poLyDoro*, 64-65 *CaeRuleis* ... *CiRcum*, 76-77 *reViNxit* ... *VeNtos*, 81 *reDiMit* ... *TeMpora*, 84-84 *TeMpla* ... *THyMbraee*, 105-106 *GeNtis CuNabula* ... *CeNtum*, 123-124 *reLiCtas LinQuimus*, 166 *DiXisse DuCis*, 170 *CoRythum* ... *reQuiRat*, 183-184 *CaNebat* ... *GeNeri*, 191 *CuRrimus aeQuoR* (in clausula), 195-196 *TeNebris conTiNuo*, 197

⁵⁰ Cf. Ovid. *Met.* XV 698 *CeRvice reCuRvam*.

⁵¹ Idem apud Ovidium *Met.* I 631, IX 77, X 381, *Tr.* IV 1, 83.

⁵² Cf. Ovid. *Met.* VI 355 *FauCes* ... *ViXque*.

aeQuoRa ... GuRgite⁵³, 203-204 caLiGine ... peLaGo, 206-207 VoLvère ... VeLa, 228 DiRa ... oDoRem, 274 cacuMiNa MoNtis (in clausula)⁵⁴, 280 LiTora LuDis (in clausula), 297-298 MaRito ... MiRoque ... aMoRe⁵⁵, 307 aMeNs ... MoNstris, 313-314 ViX ... VoCibus, 324 CaPtiva CuBile, 378-79 PoRtu ... PaRcae, 405 PuRpureo...adoPeRtus (in arsis), 413 aeQuoRa CiRcuiTu, 418-420 LaTus ... LiTore ... LaTus, 458 poPuLos ... BeLla, 478-479 PeLago ... aPoLlo, 492-493 LaCrimis ... feLiCes, 506-507 CeRaunia ... CuRsusque, 536 TuRriti ... liToRe, 540 arMeNta MiNantur (in clausula), 541-542 CuRru ... conCoRdia, 572-573 aeTHERa ... TuRbine, 576 eRiGit eRuCtans, 581-582 intreMeRe ... MuRMuRe, 583 imMaNia MoNstra (in clausula)⁵⁶, 591 FoRma ViRi, 596-597 DaRdanios ... conTeRritus, 599-601 TuLit ... ToLlite, 635-636 TeRebramus ... ToRva, 673-674 TeLlus iTaLiae, 683-684 seCuNdis CoNtra, 690 erRaTa ReTrorsus (in clausula), 692 siCaNio ... CoNtra, **liber IV** 31 LuCe ... diLeCta, 37 ducToResque ... TeRra, 40 insuperaBiLe BeLlo (in clausula), 41-42 Syrtis hinc deSeRta, 48-49 TaLi ... atToLlet, 66 molLiS ... medulLaS, 100-101 MeNte ... aMaNs, 109-110 FoRtuna ... FeRor, 137 chLaMydem ... LiMbo, 145 CHoRos ... CiRcum, 158-159 spuMaNtem ... MoNte, 162-163 TyRii ... DaRdaniusque, 170 faMaVe MoVetur, 190 FaCta ... inFeCta, 198 hamMoNe ... garaMaNtide, 201-202 PeCudumque ... PinGue, 203 ruMoRe ... aMaRo, 204-205 nuMiNa ... MaNibus, 213 LoCi LeGes, 216 MaeoNia MeNtum, 220-221 MoeNia ... aMaNtis, 224 DaRdaniumque ... TyRia, 238-239 PaRere PaRabat imPeRio, 250 fluMiNa MeNto (in clausula), 262-263 MuRice ... uMeRis, 269-270 nuMiNe ... MaNdata, 275-276 TeLlus ... TaLi, 280-281 VoX FauCibus ... FuGa, 282 atToNitus TaNto, 295 imPeRio ... PaRent, 303 nocTuRnus ... ciTHERon, 306 TaCitius ... DeCedere, 348-349 deTiNet ... TaNdem, 358 MaNifesto in luMiNe, 383-384 NuMina ... NoMine, 406 fruMeNta ... agMiNa, 429-430 MuNus aMaNti ... FaCilemque FuGam (ordo aabb), 433-44 FuRori ... FoRtuna (in fine versuum; omisit Ceccarelli), 441 VeLut ... VaLidam, 446 aeTHErias TaNtum ... TaRtara TeNdit (ordo abab), 455-456 FuSaque ... ViSum, 457-458 MaRmore ... MiRo, 468 TyRios ... TeRra, 472-473 FaCibus ... FuGit, 490-492 MaNis ... MoNtibus

⁵³ Cf. Catull. 64, 178-179 GuRgite ... aeQuoR (in fine versuum).

⁵⁴ Cf. Ovid. Met. VI 311 cacuMiNe MoNtis (in clausula).

⁵⁵ Cf. Ovid. Met. XIII 670 MiRo ... MoRe.

⁵⁶ Cf. Cic. Verr. II 5, 145 MoNstrum ex vetere illa imMaNitate.

... gerMaNa, 495-496 reLiQuit ... LeCtumque⁵⁷, 507-508 reLiCtum ... LoCat, 511-512 ViRginis ... aVeRni, 518-519 reCiNcta ... CoNscia, 525-526 voLuCres ... LaCus ... LiQuidos, 547-548 FeRroque aVeRte ... FuRentem, 558-560 merCuRio ... deCoRa, 559-560 DeCora ... DuCere, 561 CiRcum ... CeRnis, 563-564 VeRsas ... VaRiosque, 579 DeXtra ... DiXiit, 610-611 MoRientis ... MeRitumque, 618-619 LeGes ... LuCe, 642-643 imMaNibus ... treMeNtis, 643-644 sanGuiNeam ... GeNas, 657-658 liToRa ... DaRdaniae, 667 laMeNtis ... feMiNeo, 673 PeCtora PuGnis⁵⁸ (in clausula), **liber V** 4 CoNlucent ... acCeNderit, 5-6 LaTet ... polLuTo, 61-62 BiNa ... PeNatis, 109-110 CiRcoque ... CoRona, 132 LoCa ... LeGunt, 149-150 voLuTant LiTora, 158 SuLcant ... SaLsa, 160-161 ViCtor ... VoCe, 174 obLiTus ... saLuTis⁵⁹, 218 SiC ... SeCat, 235 aeQuoRa CuRro (in clausula), 236 liToRe TauRum (in clausula), 275 LiQuit ... LaCerum, 295 FoRma ... ViRidique, 348-349 MuNera ... MaNent, 438 oCuLis viGiLantibus, 478-480 reDuCta ... DeXtra ... CoRnua ... CeRebro, 496-497 panDaRe ... ToRsisti, 514-515 VoCaviti-
am VaCuo ... CaeLo speCuLatus, 547-549 FiDam sic FaTur ... PueRiLe PaRatum ... CuRsusque ... eQuoRum, 550-551 DuCat ... DiC, 555-556 MiRata ... MoRem, 569 PaRvus ... PueRoque, 580-581 disCuRrere ... CHoRis, 590 SiGna SeQuendi (in clausula), 597 asCaNius ... CiNgeret, 610 CoNspicit inGeNtem, 618-619 noCeNdi CoNicit, 622 MeDiam se MaTribus, 623-624 MaNus ... MoeNibus, 666 VoLitare FaVillam, 682-683 VoMens ... FuMum ... CaRinas ... CoRpore, 687-688 omniPoTens ... PieTas, 700-701 aCeRbo ... CuRas, 717-718 MoeNia ... noMiNe, 749 reCuSat aCeStes, 760-761 FuNdatur VeNeri ... tumuLoQue ... LuCus, 819 aeQuoRa CuRru (in clausula), **liber VI** 5-6 MaNus ... seMina, 8 fluMiNa MoNstrat (in clausula), 23-24 MaRi ... aMoR, 24-25 FuRto ... biFoRmis, 74 carMiNa MaNda⁶⁰ (in clausula), 84-85 TeRrae ... DaR-danidae ... pecToRe, 108-109 CoNspectum ... GeNitoris ... CoNtingat, 176-177 SiByllae ... SePulcro, 183-184 oPeRa ... PaRibus, 196-197 DeFice ... DiVa, 221 PuRpurasque suPeR (in arsis, caesura semiquinaria), 226 CoNlapsi CiNeres, 227-229 reLiQuias ... LeCta ... CoRyneus ... CiRcumtulit, 235 aeQuoRa CuRro (in clausula), 260-262 FeRrum ...

⁵⁷ Cf. Catull. 164, 199-200 LuCtum ... reLiQuit (in fine versuum).

⁵⁸ Cf. Ovid. Met. X 253 PeCtore PyGmalion, Caes. civ. III 96, 4 FuGae FaCto.

⁵⁹ Cf. Cic. Cat. IV 1 obLiTi saLuTis.

⁶⁰ Cf. Catull. 68, 149 carMiNe MuNus (in clausula).

FiRmo ... FuRens, 270 *LuCe maLiGna* (in clausula), 283-284 *VuLgo ... FoLiisque*, 293-294 *FoRmae ... FeRro*, 295-296 *aChERontis ... GuRges*, 309-310 *friGoRe ... GuRgite*, 320 *VaDa liViDa*, 325-326 *TuRba ... por-tiToR*, 413 *GeMuit ... CuMba*, 415-416 *ViRumque inFoRmi*, 426 *VoCes VaGitus*, 434-435 *LoCa ... LuCem*, 449-450 *reVoLuta ... VuLnere*, 489-490 *PHaLanges ... FuLgentiaque*, 480-481 *PaLlentis ... BeLloque*, 503 *FeSsum VaSta*, 517 *CHoRum ... CiRcum*, 525-526 *MeNelaum ... liMiNa ... MuNus aMaNti* (in clausula), 582 *geMiNos imMaNia*, 586-587 *oLyMpi ... LaMpada*, 609-610 *PaRens ... rePeRtis*, 615 *FoRma ViRos FoRtunave*, 630-631 *caMiNiS MoeNia ... adVerSo FoRnice*, 637-638 *MuNere ... aMoeNa*, 641-642 *PuRpureo ... PaRs*, 644 *CHoReas et CaRmina*, 677-678 *CaMposque ... caCuMina*, 683 *FoRtunasque ViRum*, 706-707 *VoLabant ac VeLut*, 708-709 *cirCuM ... CaMpus*, 720-721 *TaRda ... DiRa*, 776 *SuNt SiNe*, 808-809 *inSiGnis ... SaCra*⁶¹, 822-823 *MiNores ... imMeNsa*, 853 *PaRcere ... suPeRbos* (in arsis), 872 *ViRum ... maVoRtis*⁶², 873 *CaMpus aget GeMitus*, 884 *PuRPuReos sPaRgam*, **liber VII** 10 *liToRa TeRrae* (in clausula), 22 *deLaTi ... LiTora*, *liToRa DiRa*, 24 *FuGam ... VeXit*, 57 *MiRo ... aMoRe*, 76-77 *FuLvo inVoLvi*, 80 *poPuLo ... BeLlum*, 94-95 *efFuLtus ... VeLleribus*, 104 *LaTe voLiTans*, 155 *FeRre ViRo*, 181 *oRiGine ReGes* (in clausula), 196 *aeQuoRe CuRsum* (in clausula), 222 *saeViS efFuSa*, 234-235 *FaTa ... FiDe*, 279 *manDuNt sub DeNtibus*, 324 *LuCtificam alLeCto*, 338 *noCeNdi ... feCuNdam*, 338-339 *PeCtus ... PaCem*, 350 *VoLvitur ... FaLlitque*, 357-358 *LoCuta ... La-Crimans*, 379 *GyRo ... CiRcum*, 389-390 *ViRgine ... vociFeRans*, 421-422 *TuRne ... DaRdaniis*, 447-448 *DeRiguere ... ToRquens*, 456-457 *FaCem ... FiXit*, 467 *polLuTa LaTinum*⁶³, 469 *TuTari ... DeTrudere*, 494 *CaNes ... seCuNdo*, 508 *riMaNti ... agMiNa*, *TyRrhi ... gutTuRe*, 604 *lacrima-BiLe BeLlum* (in clausula), 630 *tiBuRque suPeRbum* (in clausula), 630 *ViRidi ... maVoRtis*, 672 *aCeRque CoRas*, 693 *poPuLos ... BeLlo*, 705 *urGeRi ... rauCaRum*, 728-729 *CaLes ... acCoLa*, 761 *hipPoLyti ... PuLcherrima BeLlo*, 790 *SaeTis obSiTa*, 800 *ViRidi ... FeRonia*, **liber VIII** 4 *exTeMplo ... TuMultu*, 29 *TuRbatus pecToRa*, 48-49 *CoNdet ... CaNo*, 52 *SiGna SeCuti* (in clausula), 53-54 *MoNtibus ... noMiNe*, 54-55 *PaLlanteum hi BeLlum*, 77 *CoRniger ... aQuaRum*, 139 *CyLlenae Ge-*

⁶¹ Cf. Ovid. *Met.* XIV 315 *SaCra ... inSiGne*.

⁶² Cf. Lucr. I 32 *FeRa ... maVoRs*.

⁶³ Cf. Caes. *civ.* II 9, 3 *LaTeribus LuToque*.

Lido, 164-165 *DeXtram* ... *DuXi*, 166 *inSiGnem* ... *SaGittas*, 211-212 *SaXo* ... *SiGna*, 264 *inFoRme cadaVeR* (in clausula), 277 *VeLavitque* ... *FoLiisque*, 282-283 *PeLlibus* ... *ePuLas*, 305-306 *CoNsonat* ... *CuNcti*, 315-316 *DuRo* ... *TauRos*, 341 *noBiLe PaLlanteum*, 349-350 *TeRrebat* ... *DiRa*, 361 *muGiRe CaRinis*, 366-367 *DiXit* ... *TeCti* ... *DuXit*, 370-371 *exTeRrita* ... *DuRo*, 390-391 *cuCuRrit* ... *CoRusco*, 394-395 *FaTur* ... *FiDucia*, 398 *FaTa VeTabant* (in clausula), 405 *amPLexus* ... *PLaCidumque*, 435-436 *PaLladis* ... *PoLibant*, 464-465 *MuNeris* ... *MiNus*, 470 *TeuCrorum DuCtor*, 476-477 *ForS* ... *adFeRs*, 478-479 *inCoLitur* ... *aGyLlinae*, 506-507 *TaRcho* ... *TyRrhenaque* (omisit Ceccarelli, sed non omisit VIII 603) ... *TaRda*, 509 *ForTia ViRes* (in clausula), 539 *ViRum* ... *ForTia*, 549-550 *seCuNdo* ... *asCaNio*, 554 *VoLat* ... *VuLgata*, 556-557 *PeRiclo* ... *apPaRet*, 558-559 *compLexus* ... *LaCrimans*, 585 *PorTis* ... *aPeRtis*, 588 *PiCtis* ... *consPeCtus*, 617 *DoNis et TaNto*, 619-620 *miraTuRque* ... *TeRribilem*, 630 *ViRidi* ... *maVoRtis*, 636 *CoNsessu* ... *cirCeNsibus*, 638-639 *CuRibusque* ... *CeRtamine*, 643-644 *MaNeres* ... *MeNdacis*, 653-654 *CeLsa* ... *CuLmo*, 658 *TeNebris et DoNo*, 663-664 *LuPercos* ... *LaPsa anCiLia CaeLo* (in clausula), 672-674 *CaeRula CaNo et CiRcum arGeNto* ... *aeQuoRa*, 683-685 *suPeRbum* ... *BarBARica* (quae verba fortasse nimium a se absunt, quam ut alliteratio agnoscatur?), 694 *TeLisque volaTiLe*, 698-699 *aNuBis* ... *NePtunum*, 700-701 *maVoRs* ... *FeRro* ... *aeThEre DiRae* (in clausula), 702-704 *PaLla* ... *BeLlona* ... *aPoLlo*, 714-715 *roMaNa* ... *MoeNia*, 717 *LaeTitia LuDisque*, 729-732 *TaLia* ... *atToLlens* (quae verba fortasse nimium a se absunt, quam ut alliteratio agnoscantur? Quod ego non credo), **liber IX** 49-50 *maCuLis* ... *GaLea*, 56-57 *FeRre* ... *ViRos*, 59 *VeLuti* ... *oViLi*, 76 *VoLcanus* ... *faViLlam*, 85-86 *diLeCta* ... *LuCus*, 95-96 *CaRinae* ... *CeRtusque*, 117-118 *GeNetrix* ... *CoNtinuo*, 137-138 *exCiNdere GeNtem CoNiuge*, 158-159 *PaRari* ... *PorTas* (in fine versuum; omisit Ceccarelli, sed non omisit Georg. IV 382-83), 163-164 *CoRusci disCuRrunt*, 183-184 *comMuNi* ... *MeNtibus*, 226 *DuCtores TeuCrum*, 250 *meMoRans uMeRos*, 280 *FiDes* ... *FaTur*, 282-283 *ForTuna* ... *adVeRsa*, 311 *GeRens CuRamque*, 337-338 *feLiX* ... *LuCemque*, 359 *PHaLeras* ... *BuLlis*, 369-370 *TuRno* ... *TeR*, 383 *ocCuLtus* ... *CaLlis* (nomen et adiectivum), 394 *SiGna SeQuentum* (in clausula), 414-415 *CaLidum* ... *sinGuLtibus*, 430-431 *DiLexit* ... *TaLia*, 448 *DuM DoMus*, 455-456 *reCenTem CaeDe*, 477 *eVoLat inFeLix*, 485-486 *LaTinIs aLiTibusque*, 500-501 *LuCtus* ... *LaCrimantis*, 509-510 *CoNtra* ... *GeNus* ... *CoNtis*, 514 *DeNsa testu-*

DiNe, 515-516 *imMiNet* ... *imMaNem*, 543 *pecToRa DuRo*⁶⁴ (in clausula), 560-561 *deMeNs* ... *MaNus*, 565-566 *BaLatibus* ... *staBuLis*, 577 *MaNum* ... *tegMiNe deMeNs*, 579-580 *LaTeri* ... *LeTali*, 607 *oPeRum PaRvoque*, 675 *PoRtam* ... *imPeRio*, 680-681 *aMoeNum* ... *geMiNe*, 705-706 *PHaLarica* ... *FuLminis*, 722 *GeRmanum CoRpore CeRnit*, 735 *TuRbasti* ... *panDaRus*, 740 *pecToRe TuRnus* (in clausula), 745-746 *saTuRnia* ... *deToRsit*, 754-755 *MoRiens* ... *uMeRo*, 770-771 *CoMminus* ... *CuM*, 793-794 *TuRba* ... *TeRritus*, 816 *FLuVium* ... *FLaVo*, **liber X** 21 *inSiGnis* ... *SeCundo*, 44-45 *CoNiunx DuRa* ... *GeNiToR*, 160 *BeLli* ... *PaLlasque*, 128-129 *MoNtis* ... *MiNor* ... *MeNestheo*, 137-138 *CeRvix* ... *CiRculus*, 152-153 *huMaNis* ... *adMoNet*, 154 *FoeDusque* ... *FaTi*⁶⁵, 171-172 *aPoLline* ... *poPuLonia*, 224-225 *CHoReis QuaRum*, 250 *taMeN oMiNe*, 252-253 *CoRdi turriGeRaeque*, 258 *SiGna SeQuantur* (in clausula)⁶⁶, 265-266 *SiGna* ... *SeCundo*, 272-273 *LiQuida* ... *LuGubre*, 290 *specuLaTus LiTora*, *liToRa TaRchon*, 291-292 *reMuRMuRat* ... *MaRe*, 309-310 *liToRe* ... *TuRmas*, 332 *FiDum* ... *adFaTur*, 363 *ToRrens* ... *DiRuta*, 411 *PaLla sed BeLlis*, 417 *CaNens* ... *GeNitor*, 430-431 *CoRpora* ... *conCuRrunt*, 438-439 *MaNent* ... *MoNet*, 449-450 *LauDabor* ... *LeTo*, 482-483 *TeRga* ... *TauRi*, 491-492 *meMoRes* ... *MeRuit*, 520-521 *perFuNdat* ... *inFeNsam*, 531-532 *meMoRas* ... *comMeRcia*, 575-576 *LuCagus* ... *LiGer*, 578-579 *FeRvore FuRentis* ... *adVeRsaque*, 590-591 *MoRibundus* ... *aMaRis*, 592 *CuRrus* ... *eQuoRum*, 602-603 *ducToR DaRdanius ToRrentis* ... *TuRbinis*⁶⁷, 620 *MaNu* ... *liMiNa*, 668-669 *DiGnum DuXisti*, 677 *TuRnus aDoRo*⁶⁸ (in clausula), 686-687 *CoNtinuit* ... *seCuNdo*, 698 *fragMiNe MoNtis* (in clausula), 700 *SuCciso* ... *SeGnem*, 706-707 *miMaNta* ... *MoNtibus*, 720-721 *LiNquens* ... *LoNge*, 744 *DiCens eDuXit*, 754 *LoNge falLeNte*, 812-813 *MiNus* ... *deMeNs*, 815 *FiLa* ... *VaLidum*, 821-822 *MoRientis* ... *MiRis*, 835-836 *proCuL* ... *GaLea*, 843-844 *MaLi* ... *MuLto*, 851 *criMiNe noMeN* (in clausula), 900 *aMaRe* ... *MoRtemque*, 904-905 *CoRpus* ... *aCeRba* ... *CiRcumstare*, 920 *liToRa TaRchon* (in clausula), **liber XI** 21-22 *TaRdet* ... *TeRrae*, 22-23 *CoRpora* ...

⁶⁴ Cf. Ovid. *Met.* XIV 693 *pecToRa DuRa*.

⁶⁵ Cf. Ovid. *Met.* V 549 *FoeDaque Fit*.

⁶⁶ Cf. Ovid. *Met.* IV 544-545 *SeCutae / SiGna*, XIII 548 *SiGnaque* ... *SeQuitur*.

⁶⁷ Cf. Caes. *civ.* II 2, 5 *TuRrium* ... *ToRmentorum* ... *TaRdabat*, II, 3 *TuRri laTeRiccia* ... *ToRmentisque*.

⁶⁸ Cf. Ovid. *Met.* III 18 *taciTuRnus aDoRat* (fortasse Ovidius verborum Vergilii memor ludibundus id scripsit?), XI 248 *TuRis aDoRat*.

aCHeRonte, 33-34 CaRo ... CiRcum, 62 soLaCia LuCtus, 84-85 FiGi ... conFeCtus, 86 PeCtora ... PuGnis, 96-97 BeLli ... PaLla, 151 ViX ... VoCis, 162 ruTuLi TeLis, 184 liToRe TaRchon (in clausula), 204 cor-PoRa PaRtim, 210 GeLidam CaeLo, 217 DiRum ... TuRnique⁶⁹, 225 MoTus MeDio, 246-247 arGyRipam ... GeNtis ... GaRgani CoNdebat (ordo abab), 271-272 SeQuuntur et SoCii, 273-274 VaGantur ... VoCibus, 286-287 TeRra ... DaRdanus, 287-288 DaRdanus ... DuRae, 332-333 MaNu ... MuNera, 357 pecToRa TeRror (in clausula), 389 adVeRsos ... maVoRs, 400-401 DaRdanio ... TuRbare, 421-422 SiN ... SaNguine SuNi⁷⁰, 486-487 TuRnus ... THoRaca, 493-494 TaNdem ... TeNdit, 501-502 TeRram ... faTuR TuRne, 520-521 PaRibus ... PeRgit, 567-569 MoeNibus ... MaNus ... MoNtibus, 576-577 TeGmine ... TiGridis, 604-605 ViRginis ... adVeRsi, 632-633 ViRum ViR tum VeRo, 656-657 TuL-laque ... iTaLides, 660 PuLsant ... BeLlantur, 737 CuRva CHoRos, 738 exsPeCtate ... PoCula, 747 ViRumque FeRens, 762 FuRens ... ViRgo, 790-791 omniPoTens ... PeTo, 829-830 LeNtaque ... reLiNquunt, 839 MuLcatam morte caMiLlam, 865-866 GeMentem ... CaMporum, 875 quadriPeDumque PuTrem, 881-882 liMiNe ... MoeNibus, 883-884 PaRs ... PoRtas ... aPeRire, **liber XII** 14-15 DaRdanium ... deserToRem, 19-20 FeRoci ViRtute, 39 CuR ... CeRtamina, 48 CuRam GeRis, 49 LeTum ... LauDe, 59-60 reCuMbit ... CoMmittere, 61-62 certaMiNe ... MaNent, 84-85 CuRsibus ... CiRcumstant, 96-97 acToR te TuRni, 98 VaLida ... reVuLsam⁷¹, 112 reFeRre ViRos, 113 luMiNe MoNtis (in clausula), 163 fulGeNtia CiNgunt (in clausula), 223-224 VaRiare ... FoRmam, 229 reTuLi ... TaLibus, 246-247 feFeLlit ... FuLvus, 255-256 PoNdere ... PeNitusque, 273-274 TyRrhena ... TeRitur, 276-277 FuLvaeque ... PHaLanx, 279-280 CoRripiunt ... proCuRrunt, 283 DiRipuere ... TuR-bida, 285 FoCosque ... FuGit, 290 aViDus ... FoeDus, 297-299 con-CuRrunt ... CoRynaesus ... CoRripit, 301-303 niDoRem ... TuRbati ... TeRrae, 306-307 superimMiNet ... MeNtum, 327-329 CuRrum ... MoLitur ... MuLta ViRum ... FoRtia CoRpora ... CuRru, 396-397 MeDendi ... MuTas, 400-401 CoNcursu ... sucCiNctus, 411-412 CoNcussa ... Ge-Netrix, 435-436 ViRtutem ... VeRumque ... FoRtunam, 436-437 DeXtera ... DuCet, 468-469 viRaGo auRiGam, 470-471 teMoNe ... MaNibusque,

⁶⁹ Cf. Catull. 64, 173 DiRa ... TauRo.

⁷⁰ Cf. Cic. Rosc. Amer. 141 SiNcerum SaNctumque.

⁷¹ Cf. Caes. civ. III 48, 1 conVaLuerant ex VuLneribus.

472 *GeRens ... CoRpus*, 485-486 *aVeRsos ... IuTuRna reToRsit ... VaRio* (ordo abba), 490 *conToRquens DeRigit*, 500 *aCeRba ... CaRmine*, 507-508 *CRuDum ... CRaTis*⁷², 524 *aeQuoRa CuRrunt* (in clausula), 535 *imMaNe freMeNti* (in clausula), 547 *LyRnesi ... LauRente*, 559-560 *TaNti ... conTiNuo* (initio versuum), 598-599 *certaMiNe ... MeNtem*, 608 *inFeLix VuLgatur*, 658-659 *FoeDera ... FiDissima*, 664-665 *VeRsas ... VaRia*, 669-670 *MeNti ... MoeNia*, 679 *indeCoRem GeRmana*, 706-707 *MuRos ... uMeRis*, 714 *FoRs et ViRtus*, 745-746 *MoeNia ... MiNus*, 748-749 *inSeQuitur ... Si Quando*, 760-762 *MiNatur ... treMeNtis ... MiNitans*, 776-777 *ForMidine ... FeRrum*, 805-806 *DoMum ... TeMptare*, 851-852 *MoRbosque ... MeRitas* (nomen et adiectivum), 862-863 *CoLlecta ... CuLminibus*, 868 *VoX FauCibus*, 869 *DiRae striDoRem*, 871 *PeCtora PuGnis* (in clausula), 874-875 *MoNstro ... tiMeNtem*, 896-897 *cirCuMspicit ... CaMpo*, 911-912 *SuCcimus ... SeQuuntur*, 919 *TeLum ... faTaLe*, 922 *torMeNto ... fulMiNe*, 923 *TuRbinis insTaR* (in clausula), 927 *TeRram ... TuRnus*, 941-942 *inFeLix ... FuLserunt*, 942-943 *BaLteus ... BuLlis PaLlantis*⁷³.

III

Ceccarelli tractavit de aliquot locis Vergilianis, quibus alliteratio ad legentium animos commovendos adhibita est⁷⁴. Ego idem faciam, sed utar potissimum alliterationibus, quas respiciendas esse supra probavi. Incipere mihi placet ab alliteratione Enniana hac: *Scaen. 314 scibam me in mortiferum BeLlum non in ePuLas mittere*. Alliteratione coniunguntur verba maximi momenti, quae sonos communes habent, sed sensu contraria sunt: namque bellum horrendum est, epulae iuvant. Quam alliterationem fortasse Petronius sciens iteravit?: 5, 19 *dent ePuLas et*

⁷² Cf. Cic. *Verr.* II 5, 119 *CRuDelitatis proGReDi*.

⁷³ Cf. Cic. *Pomp.* 30 *SuBlatum ac SePultum*, Mur. 31 *BeLlum poPuLum*, Ovid. *Met.* V 46 *BeLlica PaLlas*, XI 366 *BeLua ... PaLustribus*. Finis carminis divini abundat iterationibus phonicis, cf. quoque 948-952: *Pallas ... Pallas ... Poenam Scelerato ex Sanguine Sumit ... FeRrum adVeR-So Sub Pectore ... FeRvidus ... Solvuntur Frigore meMBRA Vitaque Cum Gemitu Fugit ... Sub umBRAs*.

⁷⁴ Cf. op. cit., p. 101 sqq. Cf. alliterationem hanc: Georg. III 517-518 *it tristis arator / MaeRentem abiungens fraterna MoRte iuvenum*. Sed afferre debuit versus 515-516, quibus labor durus animalium affirmatur: *ecce autem DuRo FuMans sub VoMere TauRus / concidit ...*

*BeLla*⁷⁵. Sallustius scripsit: *Iug. 4, 7 Etiam homines novi, qui antea per ViRtutem soliti erant nobilitatem antevenire, FuRtim*⁷⁶ *et per latrocinia potius quam bonis artibus ad imperia et honores nituntur.* Quae verba sine dubio ironiam tristem sapiunt.

Ex alliterationibus Maronianis elegi has: *Georg. IV 488 deMeNtia cepit aMaNtem*⁷⁷, *Aen. II 509-511 arma diu senior desueta trementibus aevo / circumdat nequiquam uMeRis et inutile ferrum / cingitur, ac densos fertur MoRiturus in hostis, 776-777 quid tantum insano iuvat inDuLgere DoLori / o DuLcis coniunx, VI 523-526 egregia interea coniunx arma omnia tectis / amovet, et fidum capiti subduxerat ensem; intra tecta vocat MeNelaum et limina pandit, / scilicet id magnum sperans fore MuNus aMaNti, / et famam exstingui veterum sic posse malorum, XII 435-436 disce, puer, ViRtutem ex me VeRumque laborem, / FoRtunam ex aliis, 919 TeLum ... faTaLe* (quorum verborum sensum plenum esse credo hunc: „telum fato urgente Turno mortem fert”). Nunc ad alios auctores venio. Amore amaro legentium animi certe commoventur⁷⁸: *Plautus Trin. 259 aMoR aMaRa*

⁷⁵ Alliterationes Petronianas, quas respiciendas esse puto, afferre constitui: 16, 4 *LoQui LiCeat*, 39, 12 *hoLeRa ... LaRdum*, 40, 2 *CaNes laCoNici*, 41, 2-3 *inTeRpretem ... ToRqueret*, 42, 3 *eBuLliit ... apPeLlavit*, 45, 6 *patriMoNium ... noMiNavit*, 47, 1 *FaBulae ViBrant*, 52, 3 *PuGnas ... PoCulis*, 55, 6, 10 *PHaLeris PeLagis*, 62, 12 *CoLlum ... oCuLos* (cf. *Cic. Cat. III 13 CoLoR oCuLi*), 63, 1 *NiCeronem ... NuGarum*, 5 *lePoRem PeRsequi*, 67, 2 *reCuMbit ... CoMposuerit*, 67, 4 *Galbino ... cinGiLlo*, 70, 2 *CoLepio GaLlinam*, 74, 1 *ViNum ... efFuNdi*, 86, 6 *CoLumbas GaLlosque*, 89, 21 *uTeRum ... TaRdant*, 24-25 *BiPenni ... PuBes*, 39-40 (initia versuum) *CoNsentiunt ... inCeNdit*, 7-8 *meMiNi ... eMeNdas*, 91, 2 *PaeNitentiam ... PuNi* (cf. *Quint. Inst. orat. IV 1, 45, VII 4, 18, XII 1, 7*), 93, 4 *VeRba ... FoRmam*, 94, 7 *iraCuNdiae ... CoNtinuo* (cf. *Caes. civ. I 74, 7 CoNsiliumque ... a CuNctis*, III 82, 1 *CoNtionatusque apud CuNctum exercitum*, *Catull. 64 141-42 CoNubia ... CuNcta* – initio versuum), 96, 2 *faVeBam ... VaPulanti*, 98, 3 *inTeR TuRbam*, 102, 6 *ReCuSo peRiCulum*, 104, 5-105, 1 *capiLlos ... PeLago*, 107, 11 *LaeDit LaTro*, 108, 7 *ToTiusque ... DiDucit*, 10 *ForTissimus ... ViRilia*, 111, 4 *LaCrimas ... LuGenti*, 120, 77-78 *faViLla ... VoLucrem*, 122 fines versuum 147-148 *ToLlit ... aDuLti*, 152 *miLiTe LaeTo*, 124 versus 276 *inTeR ToRto*, 128, 6, 3 *VeRsas ... FuRtum*, 132, 8, 8 *FuRciFeRae mortiFeRo*, 133, 15 *CoRniger et QueRulae*, 140, 9-10 *oscilLaTione LuDebat*, 141, 6 *BoNorum PeNsationem*.

⁷⁶ Cf. *Verg. Aen. II 18 ViRum ... FuRtim*.

⁷⁷ Cf. *Plaut. Merc. 81 aMeNs aMaNsque*, *Terent. Andria 218 nam inceptiost aMeNtium, haud aMaNtium*, *Apul. Apol. 84 aMeNs aMaNs*. Cf. quoque *Ovid. AA II 691 doMiNae ... aMeNtis*, *Her. XVIII 170-71 exigue misero contingis aMaNti, / cumque mea fiunt turbida MeNte freta* (cf. *Verg. Aen. IV 414-15 ... AMORI / ... frustra MORItura*). Est, cur afferam Donati verba: *amabant veteres de proximo similia dicere*.

⁷⁸ Cf. *Rhet. Her. IV 21 Nam amari iucundumst, si curetur, ne quid insit amari*.

dat, Pseud. 694-695 aMaRa ... aMoRem, Cist. 68-70 Gy. Amat haec mulier. Sel. eho an aMaRe occipere aMaRum est, obsecro?, ... aMoR ... aMaRum, Lucr. IV 1134-1141 surgit aMaRi aliquid ... in aMoRe, Verg. Buc. III 109-110 et quisquis aMoRes / aut metuet dulcis aut experietur aMaRos, Prop. I 1, 33-34 in me nostra Venus noctes exercet aMaRas, / et nullo vacuus tempore deficit aMoR, Ovid. AA II 151-152 Este procul lites et aMaRae proelia linguae: / dulcibus est verbis mollis alendus aMoR, Plin. Epist. I 16, 5 quales Catullus aut Calvus. Quantum illis leporis dulcedinis aMaRitudinis aMoRis! Sed inveni locos, quibus adiectivum „aMaRus” comitem habet „MoRtem”: Verg. Aen. X 900 hostis aMaRe, quid increpitas MoRtemque minaris?, Ovid. Pont. III 9, 37-38 Quid nisi de vitio scribam regionis aMaRae, / utque loco MoRiar commodiore precer?

Plures alliterationes dignae sunt, quae ex Ovidii carmine celeberrimo afferantur: *Met. VII 270-01 inque ViRum soliti vultus mutare FeRinos / ambigui prosecta lupi, X 83-84 ille etiam Thracum populis fuit auctor aMoRem / in teneros transferre MaRes, 469-470 plena patris thalamis excedit et inopia DiRo / semina fert uTeRo, XII 428 MoRiensque suum complexa MaRitum est*⁷⁹, *XIII 536 adspicit eiectum poLyDori in LiTore corpus, 629-630 polyDoReo manantem sanguine TeRram linquit. Plautus, ut comicum decet, res in iocum vertit: Bacch. 818-819 hunc si ullus deus aMaRet, plus annis decem / ... MoRtuom esse oportuit. Supra attuli Aeneae verba, qui filio dixit, ut ex se virtutem disceret, ex aliis fortunam (Aen. XII 435-436). Sed apud scriptores Latinos pluri- mi loci leguntur, quibus FoRtuna, FoRs et ViRtus occurrunt. Est, cur moneam virtutem Forti et Fortunae oppositam idem atque industriam et strenuitatem significare*⁸⁰. *Reputes tecum rogo locos hos: Enn. Ann.*

⁷⁹ Cf. Apul. *Met. VIII 12 absit ut simili MoRtis genere cum MaRito meo coaequeris: vivo tibi MoRientur oculi, Apol. 92, 9 sive illa MoRte amisit MaRitum, 97, 4 MaRitum in paucis mensibus MoRiturum, Quint. Decl. minores 347 prol. 1 MaRiti MoRtem, Tac. Ann. XVI 6 Poppaea MoRtem obiit, fortuita MaRiti iracundia, a quo gravida ictu calcis adflicta est.*

⁸⁰ Cf. Pacuvius 366-376 *FoRtunam insanam esse et caecam et brutam perhibent philosophi, / saxoque instare in globoso praedicant volubili / id quo saxum inpulserit FoRs, eo cadere FoRtunam autumant. / insanam autem esse aiunt, quia atrox, incerta instabilisque sit, / caecam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese adplicet; / brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere. / sunt autem alii philosophi, qui contra FoRtunam negant / ullam miser<am in rebus esse, temer>itatem esse autumant. / id magis veri simile esse usus reapse experiundo edocet. / velut Orestes modo fuit rex, factust mendicus modo / naufragio, nempe ergo id factum FoRte aut FoRtuna optigit,*

197-199 *vosne velit an me regnare era quidve FeRat FoRs / ViRtute experiamur. et hoc simul accipe dictum: / quorum ViRtuti belli FoRtuna pepercit*, Accius 156 *ViRtuti sis par, dispar FoRtunis* (= Fors, Fatum) *patris*⁸¹, 460 *erat ViRile istuc, adVoRsam FeRre FoRtunam facul*, 619-620 *Nam si a me regnum FoRtuna atque opes / eripere quivit, at ViRtutem nec quiiit*, *Rhet. Her.* IV 24 *Difficile est primum ViRtutes reVeReri, qui semper secunda FoRtuna sit usus*, Cic. *Fam.* XIV 1, 5 *mediocri ViRtute opus est et mediocri FoRtuna ut cetera consequatur*, Verg. *Aen.* XII 714 *FoRs et ViRtus miscentur in unum* (id est Fors virtute dinosci non potest), Sallust. *Cat.* 58, 21 (oratio Catilinae) *Quod si ViRtuti vestrae FoRtuna inviderit*⁸², Curt. Ruf. X 5, 35 *cum plurimum ViRtuti debuerit, plus debuisse FoRtunae*. Raro fit, ut Fortuna iusta sit: Cato *Orig. frg.* 83 *Peter Dii immortales tribuno militum FoRtunam ex ViRtute eius dedere*, Plaut. *Poen.* 1326-1328 *gaudeo et volup est mihi, / siquidem quid lenoni optigit magni mali / quomque e ViRtute vobis FoRtuna optigit*. Apud auctores Latinos legimus praeterea: homines esse, qui et fortuna et virtute praediti sint⁸³, virtute praeditis fortunam inutilem esse⁸⁴, fortunam virtute efficaciorē esse⁸⁵, per virtutem in pugna belli fortunam experiri⁸⁶. De ipsa autem FoRtuna Romani docuerunt eam VaRiam⁸⁷, VeRsabilem⁸⁸, adVeRsam⁸⁹ esse, adVeRsare⁹⁰, VaRiare⁹¹, VeRtere⁹², aVeRtere⁹³, VeRberibus caedere⁹⁴, hominibus FeRendam esse⁹⁵.

Cic. dom. 146 *non me bonorum direptio ... non ViRtutis atque ingeni, sed FoRtunae et temporum munera*, Sallust. *Iug.* 1, 1 *FoRte potius quam ViRtute*.

⁸¹ Quae verba Macrobius (*Sat.* VI 1, 58) contulit cum Verg. *Aen.* XII 435-436.

⁸² Cf. quoque Sallust. *Cat.* 3, 3 *pro ViRtute ... aVaRitia*, 7, 3 *ViRtus FoRmidulosa*.

⁸³ Cf. e.g. Cic. *Pomp.* 47, *Arch.* 24, *Phil.* XIII 49, *Fam.* X 3, 2, Liv. V 34, 2, XXIII 43, 10, Amm. Marc. XXVII 2, 4. De Roma cf. Amm. Marc. XIV 6, 3.

⁸⁴ Cf. e.g. *Rhet. Her.* IV 27, Cic. *pro Scauro* 3, Sallust. *Iug.* 1, 3, Caes. *Gall.* V 34, 2, Publ. Syr. V 12. Cf. quoque Enn. *Ann.* 196-200.

⁸⁵ Cf. e.g. Flor. II 17.

⁸⁶ Cf. Caes. *civ.* II 30, 2.

⁸⁷ Cf. e.g. Cic. *Fin.* II 10, Liv. II 60, 4, Curt. Ruf. IV 14.

⁸⁸ Cf. Curt. Ruf. V 8, Amm. Marc. XXIII 5, 19.

⁸⁹ Cf. e.g. Pacuv. frg 268-269, *Rhet. Her.* III 10, Cic. *har. resp.* 54, *Fam.* IV 11, 2, Liv. V 51, 4.

⁹⁰ Cf. e.g. Cic. *rep.* II 30 *nec tamen adVeRsante FoRtuna*.

⁹¹ Cf. e.g. Liv. X 29, 7 *haec in sinistro cornu Romanorum FoRtuna VaRiaVeRat*. Cf. quoque Caes. *civ.* II 34, 6 *VaRi acies terga VeRtit*.

⁹² Quod verbum adhibetur sensu intransitivo (cf. e.g. Liv. V 49, 5 *VeRterat FoRtuna*, Cic. *Caec.* 21 *eos ... FoRtunis ... eVeRtere*) vel transitivo (cf. e.g. Curt. Ruf. IX

Nunc rem, quam tractavi, omitto, ut afferam plures alliterationes, quibus solis a Vergilio adhibitis Ceccarelli operam dedit. Contigit enim mihi, ut apud auctores Latinos invenirem multas voces MoRtis et MaeRoris, multa verba MoRiendi et MeRendi, quibus alia quoque vocabula alliterationes efficientia comitantur. Quae alliterationes magnam vim habeant ad lectorum animos commovendos. Reputes tecum rogo e.g. locos hos: Cic. *Cat.* II 4 *ut erat MeRitus MoRte multassem*, Verr. II 5, 130 *corpora MoRtuorum ne MaeRor parentum*, e Solone frg. 48 FPL *MoRs mea ne careat lacrimis: linquamus amicis / MaeRorem*, Lucr. III 908-909 *MaeRorem ... / ... quid sit aMaRi*, VI 1182-1183 *MoRtis ... MaeRore*, Sallust. *Iug.* 14, 15 *MaeRore et luctu MoRte graviolem vitam exigunt*, Hor. *C.* III 2, 21 *Virtus recludens imMeRitis MoRi / caelum*, 5, 34 et 36 *MaRte ... MoRtem*, IV 14, 17-18 *spectandus in certamine MaRtio / devota MoRti*, Verg. *Aen.* V 691-602 *MoRti / si MeReor, demitte*, IV 610-611 *et di MoRientis Elissae, / accipite haec, MeRitumque malis advertite numen*, IV 696 *MeRita nec MoRte peribat*, Ovid. *Met.* VIII 503 *nunc MeRito MoRiere tuo*, XIV 429-430 *verba ... MaeRens fundebat ... carmina iam MoRiens canit*, XV 111-112 *et prima putatur / hostia sus MeRuisse MoRi*, Tr. I 2, 63-64 *si quam comMeRui poenam me pendere vultis, / culpa mea est ipso iudice MoRte minor*, Pont. III 2, 27-28 *Tunc igitur MeRiti MoRietur gratia vestri*, Fasti III 707 *MoRte iacent MeRita*, IV 321-322 *MeRuisse fatebor / MoRte*, V 4, 31-32 *saepe etiam MaeRens tempus reminiscitur illud, / quod non praevenit MoRte fuisse dolet*, Liv. XL 54, 1 *MaeRore consumptus post MoRtem filii*, Sil. Ital. IX 511-512 *miles / ignavam MoRtem compresso MaeRet hiatu*, XIII 720-722 *sed raptabat aMoR priscos cognoscere manes. / Nunc MeRitum saeva Brutum imMoRtale securi / nomen*, 870 *si nulla est venia et MeRito MoRs ipsa laborat*, Luc. *Phars.* III 622 *eMeRita iam MoRte tenet*, Quint. *Inst. orat.* III 6, 76 *quae hostis MoRte MaeRebat*, Apul. *Met.* II 21 *MoRtui MeRitoque ... mulieres ora MoRtuorum deMoRsicant*, Tac. *Hist.* II 45 *MoRtem MaeReret*, Ann. XV 67 *aMaRi MeRuisti*, Sen. *Lucil.* 108, 36

10 *ForTuna ... militiae probrum VeRtit in gloriam*; cf. quoque Amm. Marc. XVI 8, 13 *VeRsa rota ForTunae*).

⁹³ Cf. Liv. VI 9, 4 *eo vim Camilli ab Antio ForTuna aVeRtit*.

⁹⁴ Cf. Aul. Gell. XIII 28, 4.

⁹⁵ Cf. e.g. Acc. frg 460, Cic. *Fam.* IV 5, 6, V 21, 4 *sic hanc non solum adVeRsam sed funditus eVeRsam ForTunam ForTiter FeRe debemus*, Liv. XXVII 14, 1, Sen. *Oed.* 681, Apul. *Met.* II 15.

peius MeReri de omnibus MoRtalibus, Med. 644-47 fratrem, Meleagre, matris / impius mactas MoRerisque dextra / matris iratae: MeRuere cuncti – / MoRte quod crimen tener expiavit, Herc. Oet. 888 MeRuit: MoRte damnari placet, Phaed. 683 MeRui MoRi, Amm. Marc. XV 3, 11 MaRino...MoRi...MeRuere.

Silentio praeteriri non potest „merum” (= vinum) in alliteratione, quam tracto, adhibitum: *Copa 37-38 pone MeRum et talos; pereat qui crastina curat: / MoRs aurem vellens „vivite” ait, „venio”, Stat. Sil. IV 2, 12 imMoRtale ...MeRum, IV 6, 72 MeRum ...MoRtis, IV 6, 72-73 cum traheret letale MeRum, iam MoRtis opaca / nube gravis, Petron. 89 versus 62-64 Hic graves alius MeRo / obtruncat, et continuat in MoRtem ultimam / somnos.*

Digni, qui in fine disputationis afferrentur ac a lectoribus considerarentur, visi mihi sunt loci hi: *Plaut. Amph. 993 aMaNti subparasitor ... adMoNeo⁹⁶, Cas. 222-223 neque salsum neque suave esse potest quicquam, ubi aMoR non admiscetur: / fel quod aMaRumst, id mel faciet, Mil. 9-10 ViRum / FoRtem atque FoRtunatum et FoRma regia, 57 ViRtute et FoRma, 1241 ex ViRtute FoRmae, 1380 qui FoRmast FeRox, Persa 521-522 FoRma ... ViRginem / FuRtivam, Asin. 684 da mi istas viginti MiNas. vides me aMaNtem egere, Curc. 149 gerite aMaNti mihi morem, aMoeNissumi, Men. 356 aMaNti aMoeNitas malost, Rhet. Her. I 24 testaMeNto MaNu missus esset, II 31 vitare in arguMeNtatione vitium adMoNebit, IV 31 sanguis ... PaRietes et voltum PaRentis asPeRsit, 67 NoLi, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse: iNuLti iacent Gracci, 68 preCaRi CuRsim, Cic. Verr. II 3, 161 ex ... imPuRo PaRente ... filius, Rab. perd. 27 PaRentem ... vestrae liBeRtatis, Ovid. Met. I 752 Phoeboque PaRente suPeRbum, Am. II 19, 33-34 deludat aMaNtem. / ei mihi, ne MoNitis torquear ipse meis!, Pont. IV 14, 37 Non loca sed MoRes scriptis vexavit aMaRis, Her. II 10-11 invita nunc es aMaNte nocens. / saepe fui MeNdax pro te mihi, 15, 103-104 nec tu, / adMoNeat quod te, pignus, aMaNtis, habes, Propert. II 17, 1 MeNtiri noctem, promissis ducere aMaNtem, Iuven. VI 208-209 nullam invenies quae parcat aMaNti. / ardeat ipsa licet, torMeNtis gaudet aMaNtis, Petron. 42, 7 MuLier MiLvium genus (qua ex alliteratione conicitur mulieres avium rapacium similes esse), Amm. Marc. XVI 5, 1 Sylla dictator reputans ex praedictis Democriti, quod ambitiosam mensam FoRtuna, parcam ViRtus adponit.*

⁹⁶ Cf. Cic. Verr. II 5, 103 *derisum esse credo hominem aMeNtem ... et adMoNitum.*